

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора мистецтвознавства

Шмагала Ростислава Тарасовича на дисертацію

Дудника Ігоря Миколайовича

«Графічні особливості українського кириличного друкарського шрифту

(остання чверть XVI – перша половина XVII століть)»

на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю

17.00.07 – дизайн

Сучасні провідні дизайнери-педагоги України підтримують думку, що нині термін «дизайн» використовується надто широко і не завжди обґрунтовано. Активно культивується поняття дизайну як універсальної діяльності, що «організовує простір», почали побутувати гібридні терміни на зразок «етнодизайн», «текстильний дизайн», «керамічний дизайн» навіть щодо тих творів, які історично розвивалися в руслі традицій народного мистецтва і ремесла або ж декоративно-ужиткового мистецтва. У цьому контексті найголовнішою вимогою розмежування понять повинна стати ідейна основа творення чи інших явищ, які історично декларувалися авторством ремесла, творення художнього образу і змісту, або ж які стали на шлях підкорення «релігії машини» під знаком масовості і вужчого стремління до прагматизму та функціонального проектування. Цей революційний перехід стався не в одну мить, у кожній галузі він має свої історично важливі віхи, технологічні та морально естетичні зрушення.

Загоркнута теоретична та термінологічна проблематика у повній мірі стосується і шрифту, особливо друкарського, графічні особливості якого стали предметом дослідження в означеній дисертації Ігоря Миколайовича Дудника. Друкований шрифт, його технологія і нова естетика стали справжнім культурно-мистецьким полем бою від часів зародження книгодрукування. Аналоги такого піонерського збурення технічно-естетичної думки можна прослідкувати хіба що в еволюції вогнепальної зброї, в амплітуді

підпорядкування її художніх особливостей суто технологічній уніфікації. І зовсім не випадково піонер українського книгодрукування Іван Федоров водночас розробляв проекти новітнього на свій час озброєння.

Саме з означених причин синтетична культурологічна сутність цієї дисертації виявляє багатовекторність її актуальності та практичного значення. Епіграфом для її ідейної основи могла би послужити назва однієї статті президента Підкарпатської України Августина Волошина «В обороні кирилики» (1937). Вона могла б доповнити бібліографію авто дисертації поруч із працями М. Грушевського.

Дослідження Ігоря Дудника слушно переслідує мету створити комплексне уявлення про графічні особливості кирилических шрифтів у хронологічних межах від появи першої друкованої книги до вимушеної перерви в українському друкарстві середини 1650-х років. Одразу зазначимо: вперше у такого типу дослідженнях друкарський шрифт розглянуто не як елемент мистецтва книги, а комплексно, як самостійний об'єкт дослідження. При цьому предметом дослідження об'єктивно були обрані графічні особливості шрифту в означеному континуумі.

У «Вступі» дисертації роз'яснено авторські підходи до класифікації шрифтів, зокрема, за розміром, пластикою, типами, стильовими особливостями. Ігор Миколайович виявив недосконалість існуючих класифікаційних принципів і запропонував свої. Погоджуємося з безумовною актуальністю і практичним значенням дисертації для використання в навчальному процесі та в науковій сфері дизайну і мистецтвознавства.

Розділ перший складають історіографія (1.1), джерельна база та методологія дослідження (1.2). Дисертант на базі 299-ти джерел ретельно аналізує українську та закордонну бібліографію, окремим фіксує головні бібліотечні збірки та літературу про шрифт. Погоджуємося із розставленими акцентами в тексті дисертації, зокрема щодо наведених цитат М. Грушевського для теорії питання та з думкою П. Владімірова про шрифт як найвидагніше явище у мистецтві типографії, утім, парадоксально не досліджене. Головний

висновок про відсутність до цього часу історії наших шрифтів спонукав автора розробити методологію (1.2) комплексного огляду типології, аналізу мистецтва типографії, місцезнаходження осередків, параметри класифікації шрифту. Метод візуального і порівняльного аналізу при цьому слушно виступає як головний.

Розділ другий «Теоретичні засади дослідження...» виявляє взаємини рукописної книги і стародруків, на основі чого автор робить висновок про відмінності засобів шрифту у структуруванні архітектоніки книги. Здійснюється аналіз писемних шкіль, процесу формування майстрів нового типу, формування певних стандартів та структурних елементів. На цій основі дисертант виводить чітке формулювання поняття «друкованого шрифту», його місця в композиції сторінки. Похвально, що значна увага приділена термінології за фахом її динаміки та різномовним трактуванням. Тут автор робить деяко категоричний висновок про те, що саме кириличний шрифт слід вважати українським, із залучення до його аналізу деяких грецьких літер. Думаю, що домінування кириличного шрифту у стародруках не дає підстав відлучати від «українськості» інші системи шрифтів, зокрема глаголицю.

Кирилиці в історичному контексті мови і писемності присвячено окремий підрозділ (2.3) як одній з найдавніших систем слов'янського письма.

Аналіз енциклопедичних статей та досліджень авторитетних науковців підтверджує той факт, що історія кирилівського шрифту по сей день не була написана. Тому автор запропонував підґрунтя класифікації кирилических шрифтів на основі попереднього термінологічного глосарію (устав, півустав, скоропис, в'язь тощо). Вредігі-решт, це дало змогу вийти на поняття «графема» як сталої пізнаваної форми літери. Ця проблема слушно розглянута в історичному контексті і за акцентована саме з двох точок зору: типографічної та графічної, а не лінгвістичної.

Після аналізу шрифту на такому «молекулярному» рівні літери подається не менш цінний і необхідний підрозділ (2.5), що логічно класифікує шрифти. І не лише за стереотипами історичних класифікацій ГОСТів чи стилів. Особливо

цінним є те, що дослідження пропонує значно більше градацій класифікації. Після «тсорії графем» та головних принципів шрифтового оформлення найбільш повно на нинішній день виведена логіка протодизайнерського, історичного структурування книги.

Чітка логічно-структурна схема дисертації дозволила перейти до безпосереднього аналізу пам'яток, друкарень і авторства у третьому розділі. Тут проводиться наочний порівняльний аналіз територіальних графічних шкіл України. Має місце суто мистецтвознавча проблематика естетичних якостей шрифтів, їх технічних та стилістичних видозмін у контексті історичних подій.

Ігор Миколайович веде фахову дискусію в питаннях першості застосування нових прийомів, простежує змагання концепцій, формулює критерії оцінок, врешті, виводить свій варіант дефініції: що таке шрифт стародруків. Послідовний розгляд шрифтових особливостей включає дизайн заголовків, субідрядні шрифтові конструкції, нові і запозичені шрифти різних регіонів та шкіл. Новизну становлять переконливі зауваження щодо різниці графічних ознак, доречність елементів складального орнаменту, проблемні питання «міграції» шрифту. Прискіпливого ока дослідника не уникнули навіть буквальні нюанси відмінностей і головне – оригінальні графічні особливості «печатного ходожества».

Загальні висновки дисертації з усією повнотою відображають відповіді на поставлені завдання дослідження та його мету. Наведені системні характеристики стану джерельної бази, взаємозв'язків, з'ясовані автори стародруків, визначені термінологічні та теоретичні засади, ефективні для такого типу досліджень. Відповідно до нових вимог оформлені «Список літератури» (299 джерел), посилання в тексті, та «Додатки» А, Б, В, що включають потужний блок ілюстрацій, за якістю та описами гідний стати основою для можливої у майбутньому «Енциклопедії українського шрифту». Відомості про апробацію результатів дослідження є достовірними і відповідають діючим в Україні вимогам за кількістю публікацій та широтою охоплених наукових проблем.

Водночас, дисертаційний текст та автореферат не позбавлені певних неточностей і зауважень.

1. Пункти 6 і 7 «Висновків» у тексті дисертації та в авторефераті не збігаються, зокрема в пункті 6 автореферату є додатковий текстовий абзац. І зворотньо: у дисертаційному тексті заключного 7-го пункту є останній абзац, якого немає у тексті автореферату. Утім, ці розбіжності не є принциповими щодо головних тверджень «Висновків».
2. У порівняльних таблицях класифікацій шрифтів «Додатку А» та в наведених ілюстраціях бажано подавати використане літературне чи архівне джерело, а також місце збереження пам'ятки.
3. З аналізу літературних джерел та зі «Списку використаних джерел» чомусь «випала» праця Я. Запаска та О. Мацюка «Львівські стародруки» (Львів, 1983). Також, в якості побажання прийняти до відома у подальших критичних дослідженнях наведу «архівний» рукопис дисертації українського художника-графіка Івана Мозалевського «Розвиток російського книжного орнаменту в епоху становлення централізованої держави російської» // ЦДА Криму Ф. 45//Оп. 1. Д. 120. Дисертація так і не була захищена з низки причин. Її короткий конспект надруковано у книзі Д. Бойцова, Р. Шмагала «На перехресті Європи і віку. Іван Мозалевський. Львів, 1996. – с. 60 – 64. Не зважаючи на ідеологізовану назву, цей рукопис містить більшу половину українських стародруків.
4. Вбачаю важливість і професійну цінність подальшого викладу автором перспектив застосування опрацьованої історичної спадщини в сучасному графічному дизайні. Національна теорія дизайну в Україні лише зароджується і потребує розвитку власної теоретико-методологічної бази, зокрема із залученням подібних досліджень протодизайну в історичному контексті.

Зроблені зауваження і побажання не впливають принципово на висновки опонента щодо загальної якості і ретельного опрацювання дослідження. Дисертаційна робота виконана на високому і відповідному до нинішніх вимог науковому рівні, вирізняється інноваційністю методики, повнотою висновків і додатків, що відповідають поставленим завданням та меті.

Загалом, дисертація, виконана за спеціальністю 17.00.07 – дизайн, вибудовує історико-теоретичні і термінологічні підвалини протодизайнерських явищ, відповідає профілю ради К 64.109.01 при Харківській державній академії дизайну і мистецтв. Відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів ДАК України, а її автор – Дудник Ігор Миколайович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата мистецтвознавства.

Офіційний опонент:

Доктор мистецтвознавства, професор,
декан факультету історії та теорії
мистецтва ЛНАМ МОН України

Шмагало
Ростислав
Тарасович